

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

KIRKEHISTORISKE SAMLINGER,

FJERDE RÆKKE,

UDGIVNE AF

SELSKABET FOR DANMARKS KIRKEHISTORIE

VED

HOLGER FR. RØRDAM,

DR. PHIL., SOGNEPRÆST.

FEMTE BIND.

KJØBENHAVN.

I KOMMISSION HOS UNIV. BOGHANDLER G. E. C. GAD.

THIELES BOGTRYKKERI.

1897—99.

Det restaurerede, formentlige „Hellig- aandshus“ i Randers.

Af Borgmester **Stemann** i Randers.

I 4de Del af „Danske Atlas“, der udkom 1768, findes S. 358 et Kort over Randers, hvortil S. 373 er føiet følgende Bemærkning: »Efter hosføiede Grundridsning¹⁾ af Randers er Hellig Aands Klosters Navn endnu tilovers, og et lidet Stræde derhos kaldes Hellig Aands Gyde, hvoraf sees, at dette Kloster har ligget strax ved St. Mortens Kirke«. Paa denne Sætning hviler formentlig hele Theorien om, at en nu i Randers restaureret middelalderlig Bygning har været et »Helligaandshus«. Til yderligere Begrundelse af denne Theorie anfører man dels et Brev, som Præst og Prior

¹⁾ Dette Kort over Randers, der ellers paa ingen Maade kan gjøre Fordring paa at være nøiagtigt efter Nutidens Begreber, idet dets Gyder og Hovedgader i det Hele ere angivne som omtrent alle lige brede, angives at være tegnet af Borgemester Søren Simonsen. Den nævnte Mand findes ikke i Fortegnelsen hos Stadfeldt S. 118 over Byens Borgmestre og Raadmænd. Hos Galthen S. 115 omtales en Mekanikus og Agent Simonsen, som har megen Fortjeneste af Udførelsen af Altertavlen og Orglet i St. Mortens Kirke, og i Stamtavlen over Legatstifteren Niels Brocks og Hustru Lene Brock f. Bredahls Slægt (5te Udgave samlet og udgivet af P. J. Schmidt S. 129) kaldes han Agent og Viceborgmester. Som historisk-topografisk Autoritet har jeg derimod intet andet Sted set ham omtalt.

Lauritz Nielsen med Konventsbrødre har udgivet til Randers Indvaanere Torsdagen næst efter alle Helgens Dag 1505¹⁾, deels et Dokument fra Aaret 1522²⁾, hvori Præst og Prior Jens Nielsen og øvrige Konvent i Helligaandshuset i Randers indgaae paa at lade udlægge en Stengade, og deels Christian III's Befaling af 1535 om, at Beboerne skulle flytte fra Flindtbjerg ind i Byen³⁾.

I det Efterfølgende vil Værdien af ovennævnte Hjemmel blive nærmere undersøgt.

Hvad nu den ommeldte Yttring i danske Atlas angaar, bemærkes, at Resen i sin Atlas Danicus fra 1677 hverken nævner Helligaandshuset eller »Hellig Aands Gyde«, skjøndt han dog ellers anfører Navnene paa 21 Gader i Randers og paa de mærkeligere Bygninger. Galten⁴⁾, der i Fortalen til sin Bog om Randers blandt sine Hjemmelsmænd nævner daværende høit fortjente Borgmester i Randers Justitsraad Carøe, siger om samme Gade, der nu hedder Skolestræde, at dens Navn før var St. Annæ eller Sortebrødre⁵⁾ Gade, og den Mulighed er saaledes ikke udelukket, at Strædets Navn i Folkemunde kan have været »Hellig Annas Gyde«. Først 1798 bleve Gadenavnene officielt fastsatte ved at males paa Gadehjørnerne⁶⁾. Endvidere kan endnu oplyses, at de tilstedeværende Dokumenter om Salget til Byen i Borgmester Carøes Tid af det nu saakaldte »Helligaands-

¹⁾ See Tillæg 1.

²⁾ See Tillæg 2.

³⁾ See Tillæg 3, et Thingøvidne fra 1548, hvori er indført en Vidisse af Brevet af 1535.

⁴⁾ »Forsøg til en Beskrivelse over Kjøbstaden Randers«, S. 17.

⁵⁾ Der er vistnok ingen Grund til at betvivle Daugaards Formodning om, at Byens ældste Latinskole, som blev nedrevet i Slutningen af det 18de Aarhundrede og laae ved den af Galthen omtalte Gade, nordost for St. Mortens Kirke, har været et Dominikanerkloster. Om Bygningens Beliggenhed see bl. A. »Resens Plan over Randers«.

⁶⁾ Stadfeldt »Chorografisk og økonomisk Beskrivelse over Randers Kjøbstad« S. 290.

hus» i Aaret 1782 samt Auktionsdirektørernes Licitationsforretning af 18 December 1782 angaaende Bygningens Indretning til Latinskole ikke betegne Bygningen paa anden Maade end som »Madam Bredahls Gaard« og »Borgmesterinde Bredahls Gaard«. Om danske Atlas er endnu at bemærke, at Helligaandshuset deri andetsteds¹⁾ betegnes som et mindre Pleiehus. Efter Provindsforhold kan den restaurerede Bygning dog ikke kaldes en mindre Bygning. Enkefru Bredahl kalder den i et Brev af 27 August 1782 til Magistraten i Randers »sufficant«, og Arkitekt Uldall²⁾ kalder den »en anselig Bygning over 49 Alen lang, 23 Alen høi til Tagrygningen og 17 Alen dyb i udvendigt Maal«.

Hvad dernæst det ommeldte Brev fra Præst og Prior Lauritz Nielsen af 1505 angaar, har man³⁾ ment, at Beliggenheden af Helligaandshuset deri findes »temmelig nøie« beskrevet, ja, at endog Klosterets Beliggenhed deraf »tydelig kan skjønnes«. Læser man Brevet af 1505 igjennem, vil det slaae En, at Byens Volde og Helligaandsklostret have ligget umiddelbart op til hinanden, »nest op till vort Closters Gard oc Grwn, som er uti sin lenge paa then samme Vold«, og »then Bygning, som forskreffne vor Closters Formen oc Brødre her effter lader bygge paa Kronens oc Byens Vold«, og »Sweybog mett frii Gang ind oc ud, til oc fra, Dag oc Natt, til Koningens oc Byens Torff paa forskreffne Vold«. Det samme fremgaar af alle Forpligtelserne med at holde Byens Planker og en Bro vedlige og et Stykke Grav i Orden, af at »vore Privether« skulle bygges »vd offuer forskreffne Bysens Plancker aff vore Mure og Husze«, og af at Rendestenen »af vort Stegers«, der hidtil har voldt Borgerne Ulempe ved at løbe igjennem Byen, skal »udlægges« til Graven »forskreffne

¹⁾ 4 Bind S. 372.

²⁾ •Om Anvendelsen af det forrige Helligaandshus i Randers• S. 4.

³⁾ Stadfeldt S. 153 og S. 194.

Vold vten Skæ«. Ogsaa i Brevet af 1522 nævnes »westher fra wort Closther paa byens vold«¹⁾.

Et Blik paa gamle Bykort vil imidlertid vise, at den nu restaurerede Bygning afgjort ligger nærmere ved Byens Centrum end ved dens Periferi: Afstanden fra Bygningen til den nedlagte Voldgrav er til alle Sider meget betydelig, og netop imod Nord og Vest ere Terrainforholdene saaledes, at Anbringelsen af en Rendesten maa ansees for umulig. Paa det nærmeste Punkt, der ifølge Neckelmanns Kort dannes ved en Bøining af Voldgraven, er Afstanden saaledes mindst 200 Alen, men her stiger Terrainet over 5 Fod. Efter dette maa det synes absolut udelukket, at den nu restaurerede Bygning kan have været det daværende Helligaandshus.

Heller ikke den i Brevet af 1505 ommeldte nye Bygning, som Helligaandsbrødrene ville opføre, kan være den nu restaurerede Bygning, da den skal opføres »paa Kronens oc Byens Vold, som er østen vedh the inderste Byens Graffue«. Mon forøvrigt Opførelsen af denne Bygning ikke skulde staae i Forbindelse med det falske Afladsbrev, som man tidligere²⁾ antog var knyttet til Opførelsen af Klosterets ældste Bygning og henlagde til Aaret 1434, men som tidligst kan være fremkommet i Slutningen af det femtende Aarhundrede, da Jens Iversen Lange var Biskop i Aarhus fra 1449—82³⁾ og Falskneriet derfor ikke kan antages at være foretaget før efter hans Død⁴⁾, og som baade af sproglige Grunde og efter Skrifttrækkene med et rundt Tal skal kunne sættes til Aar 1500⁵⁾? Der er altsaa

¹⁾ Se ogsaa C. Neergaard i Kirkehistoriske Samlinger 4. Række 1 Bind, S. 82.

²⁾ Se Stadfeldt S. 193; Uldall S. 4; Rosenørn •Greve Gert af Holsten og Niels Ebbesøn af Nørreris• S. 173; Henry Petersen i Illustr. Tidende af 19 Febr. 1893 S. 257.

³⁾ Dansk biogr. Lexikon X, 28.

⁴⁾ Se Professor Erslevs Erklæring i •Randers Amtsavis• af 5 Marts 1897.

⁵⁾ Se Tillæg 4.

Intet til Hinder for; at det netop kan være benyttet i Aaret 1505 i Anledning af den i Brevet af samme Aar nævnte Nybygning. Hvis der har ligget et Helligaandshus ved Helenestræde (se nedenfor) kunde det da ikke maaske være denne Nybygning?

I Brevet af 1522 maa Klosteret love at udlægge en Gade, som siges at skulle gaae fra Hærstræde til Hærstræde sønder og nord. At denne Gade ikke kan være det nuværende Skolestræde, fremgaar deels af, at Forpligtelsen ikke, som man¹⁾ har paastaet, dreiede sig om en Gade »østen for« Klosteret; men »øster fra« Klosteret (eller skulde disse Udtryk kunne være synonyme?), medens Skolestræde gaar i Retning fra Nord til Syd, deels af at Skolestrædet ikke, som der staar i Brevet af 1522, er saa bredt »att thoo Wogne kand wall møde«, deels af at Skolestrædet overhovedet ikke fører fra Hærstræde til Hærstræde²⁾.

Af Christian III's Befaling af 1535 finder Stadfeldt³⁾ det stadfæstet, at Helligaandsklosteret har ligget paa det i Danske Atlas paapegede Sted, medens Galthen⁴⁾ af samme Befaling slutter; at Klosteret har ligget ved Helenestræde⁵⁾. Gjennemgaar man imidlertid dette Brev, som hverken Stadfeldt eller Galthen meddeler in extenso, vil det bemærkes;

1) Stadfeldt S. 195.

2) Se ogsaa Rosehorn. S. 177—78.

3) S. 194.

4) S. 35.

5) Denne Gade benævnes hos Resen »Helvedes eller Jøns Guldsmids Gyde«, i danske Atlas 4 Bind paa det ved S. 358 vedføjede Grundrids over Randers By, »Helledes-Gyde« og S. 367 »Hellenes eller Helvedes Gyde«, hos Galthen S. 35 »Hedeles eller Helenes Gyde« og hos Stadfeldt S. 291, »Helenestrædet« Hed: før Helledes-Gyde. — Af Helledes er, som Professor Wimmær til mig har udtalt, uden Tvivl baade Helvedes og Helenes senere Forvanskninger, og Helledes kan meget godt udgaae f. Ex. fra Helligaands; men der er ogsaa mange andre Muligheder. Selvfølgelig mener jeg dog, at der ikke i et Gadenavn kan hentes nogetsomhelst afgjørende Bevis i den ene eller anden Retning i topografisk Henseende.

at Stadfeldts Brudstykke af Brevet¹⁾ er misvisende, idet der hos ham er udeladt et afgjørende Komma foran »aff wor fruue kiercke gardt«. Jeg kan ikke see rettere end, at dette Brev intetsomhelst oplyser om Klosterets Beliggenhed. Skulde der alligevel virkelig kunne læses ud af det, at en af Klosterets Bygninger har ligget »tvert-overfor vor Frue Kirkegaard«, saa faar Galthen igjen Ret, naar han hævder²⁾, at et Helligaandshus har ligget i Byens østlige Deel, hvor Frue Kirkegaard, den senere Slots-Kirkegaard, laae og benyttedes indtil ind i det 18de Aarhundrede³⁾.

Naar der tidligere⁴⁾ er bleven hævdet, at Udtrykket i Jøns Matthiesens Forpligtelse af 1496: »Helligaandshus i Randers hos St. Morten«, skal bevise, at Bygningen har ligget i Nærheden af en St. Mortens Kirke, kan dette vistnok være meget rigtigt, idet et Thingvidne af 1527⁵⁾ oplyser, at der til Klostret er et Kapel, som da udbydes til Salg; og at Klostret har været helliget St. Morten, fremgaar af Indskriften paa dets Segl: »sigillum capitulare domus sancti spiritus randrusiensis ad san: martinum«⁶⁾. Den nuværende St. Mortens Kirke, der ligger nær ved — rigelig 60 Alen fra — den restaurerede Bygning, nævnes derimod intetsteds i oftnævnte Breve som Stedbetegnelse; men alle Steder tales der i saa Henseende kun om Volde, Græve og Hærstræde.

Fra de forskjellige nævnte Dokumenter, der angaae Helligaandsklostret i Randers, vender jeg mig nu til, hvad den nylig restaurerede Bygning selv fortæller om sin Fortid. Der er da først det at bemærke, at der i ingen af Bygningsinspektør Kampmanns forskjellige Erklæringer; som

1) Stadfeldt S. 194.

2) Galthen. S. 35.

3) Stadfeldt S. 151.

4) Stadfeldt S. 152.

5) Kirkehistoriske Samlinger 4 Række 1 Bind S. 764.

6) Se Afbildningen af Seglet hos Rosenørn ved S. 193.

have været tilgængelige for mig, angaaende denne Sag¹⁾, foreligger nogetsomhelst om, at der er fundet Spor af geistlig Virksomhed i Bygningen.

Dernæst blev jeg ved at see en Afbildning af Gaase-taarnet²⁾ slaaet af, at der paa dette er et Mønster i Murværket, som ganske ligner det, der findes navnlig paa Vestsiden og paa Sydgavlen paa Bygningen i Randers. Som bekjendt byggede Valdemar Atterdag af Sten fra 11 nedbrudte Landsbykirker i Aarene nærmest før 1357 et Slot i Randers³⁾. Som Kuriosum bemærkes, at der ved den foretagne Undersøgelse i den nu restaurerede Bygning fandtes forskellige Sokkelsten, som tidligere havde været benyttede i en Granitkirke⁴⁾. Om Kongsgaardens Beliggenhed haves der mig bekjendt ingen autentiske Efterretninger; men den Formening er dog ogsaa bleven fremsat⁵⁾, at den har ligget i Nærheden af den nuværende St. Mortens Kirke, og at det nærliggende Hovmeden — af Resen kaldet «Hoff» — er en Levning af Kongsgaardens Tilliggende. I Aaret 1357 faldt Valdemar Atterdags Slot i de jydskes Oprøreres⁶⁾ og i 1368 i Holstenernes Hænder⁷⁾. Skulde Slottet, hvorm iøvrigt Intet lader til at foreligge, være bleven »forstyrret« i denne Feide, kunde den Mulighed maaske ikke være udelukket, at Kong Valdemar, da han 1373 efter Fredslutningen opholdt sig i Nørrejylland for saa vidt muligt at tilintetgjøre Sporene af den langvarige og ødelæggende

¹⁾ Kampmanns Skrivelse til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet af 20 December 1892 og •Arkitekten• af 12 Februar 1897.

²⁾ Den nye Udgave af Traps Topografi (Prøveblad).

³⁾ Se Reinhardt •Valdemar Atterdag og hans Regjering• S. 195.

⁴⁾ Kampmanns Skrivelse af 20 December 1892 til Ministeriet for Kirke- og Undervisningsvæsenet. Se ogsaa Uldall S. 4, hvor det efter Sporene paa Bygningen antages, at den nedbrudte Port vest for Husets Sydende har været dækket med et fladt Tag med Brystværn.

⁵⁾ Rosenørn S. 126.

⁶⁾ Reinhardt S. 237.

⁷⁾ Reinhardt S. 435 (og S. 581 Anm. 42 Benævnelsen •Randershusen•).

Feidetid og især at faae de nedbrudte og »forstyrrede« kongelige Slotte gjenopførte¹⁾, ogsaa har sørget for, at Randershuset igjen blev bragt paa Fode. Dermed kunde muligt hænge sammen, at Dronning Margrethe erhvervede flere Eiendomme netop i St. Mortens Sogn²⁾. Da der derefter i lange Tider intetsteds findes nævnt nogen Kongsgaard i Randers, har man ment heri at finde Bevis for, at denne er bleven ødelagt, hvilket jeg ikke tør benægte, idet jeg dog vil anføre, at Neckelmann³⁾ hertil bemærker, »da saavel Dronning Margrethe, som flere af de følgende Konger, oftere og i længere Tid have opholdt sig i Randers, og de private Boliger neppe efter den Tids Leilighed kunde afgive bekvemt Lokale dertil, saa bliver det allerede ifølge deraf rimeligt, at der har været en kongelig Gaard samme-steds, bestemt til saadant Ophold«. Først under Kong Christian III forekommer »Randers Gaard«. Kongen var Sommeren 1544 paa Randersborg⁴⁾. »I et Brev af 1549« — siges i danske Atlas⁵⁾ — »kalder Kongen ham [Hans Stygge] Embedsmand paa vor Gaard udi Randers. Men ikke førend i Dokumenter af 1551 finder man Navnet Dronningborg; thi da og derefter kalder Kongen bemeldte Hans Stygge Embedsmand paa vort Slot Dronningborg. Heraf skulde man tro, at denne Konge ved de Tider enten havde af ny opbyggt, eller alene i Stand sat, Slottet i Randers, og kaldet det, sin Dronning til Ære, Dronningborg. Men om det er dette samme Slot, som tilforn hed Randers-Gaard, er næsten at tvile om; thi efter al Formodning har det været Graabrødre Kloster, som Kong Christian III forandrede og indrettede til Dronningborg Slot«⁶⁾.

1) Reinhardt S. 479.

2) Stadfeldt S. 156; Neckelmann S. 48—50.

3) S. 50.

4) Danske Magazin 4 Række 6 Bind S. 109—10.

5) S. 369.

6) Danske Atlas IV Bind S. 369. Se ogsaa Rosenørn S. 161 Anm. 3 og Stadfeldt S. 92.

For nu til Slutning at vende tilbage til selve den restaurerede Bygning bemærkes, at der i denne er fundet Levninger af nogle Vægdekorationer. Den ene er et Tærningmønster med hvid, gul og rød Farve, som er i den Grad uroligt, at det maa ansøes for ganske uskikket til Dekorering af en Sygestue, hvilket man¹⁾ har antaget, at det Rum, hvori dette Mønster findes, har været. En ganske lignende Dekoration er fundet i »Sønderhuset« paa Tjele og ligeledes i Gudme Kirke paa Fyen, hvor det paa Hvælvingen er dateret med Aarstallet 1488 malet med samme Pensel som alt det øvrige. Andetsteds i det formentlige Helligaandshus er fundet Rester af et Vægmonster med en Række Vaabenskjolde med Hjelmtegn m. m., hvilke angives at skrive sig omtrent fra 1530—40²⁾, altsaa fra en Tid, hvor der ikke er skjellig Grund til at tro, at nogen adelig Familie har været installeret i Helligaandsklosteret³⁾. Ved Christian III's Fundats for Aarhus Hospital fra November 1541⁴⁾ blev Helligaandshusene i Horsens og Randers lagte til Aarhus Hospital, hvortil ogsaa de »fattige, syge og saare« Mennesker i Helligaandshuset i Randers overførtes, altsaa tidligst 1542.

Af en Autoritet i Heraldik er til mig udtalt, at disse Rester af Vaaben vistnok have været danske Adelsvaaben, at et bevaret Brudstykke af et Hjelmtegn vistnok har været:

¹⁾ Uldall S. 5.

²⁾ »Arkitekten« af 12 Februar 1897 S. 156.

³⁾ Se ogsaa Kirkehistoriske Samlinger 4 Række 4 Bind S. 207, hvor det oplyses, at Niels Christensen 1535 af Kongen blev forlenet med Helligaandshuset i Randers og samtidig eller senere blev den første og bekendte evangeliske Sognepræst ved St. Mortens Kirke, i hvilken Stilling han forblev til sin Død 1566.

⁴⁾ I Hofmans Fundatser II Bind S. 108 angives Fundatsen for Aarhus Hospital at være fra 1552, og i Danske Atlas IV. S. 132 siges, at Randers Helligaandsklosters Indkomster 1552 bleve henlagte til Aarhus Hospital. Dette er sikkert urigtigt, see Nannestad Hilar. Aarh. S. 54—55, Erslev og Møllerup danske Kancelliregistranter 1535—50 S. 207, Danske Kirkelove I. S. 184, Kong Christian III Historie 3 Deel S. 49.

Slægten Banners eller Høeghs Vaaben, og at det ikke er usandsynligt, at omboende Adelsmænd have ladet Lokalet dekorere f. Ex. til en Art selskabeligt Forsamlingshus for Omegnens Adel, ganske som det kjendes andetstedsfra. Mon den Mulighed herefter skulde være udelukket, at Bygningen som en Levning¹⁾ af en Kongsgaard er gaaet over til at blive brugt af et adeligt »Compagni«? Dette Spørgsmaal har uvilkaarlig paatrængt sig mig, medens jeg har beskæftiget mig med denne Sag, men det Materiale, der i saa Henseende har staaet til min Raadighed, er selvfølgelig meget begrændset. At det er lettere at paavise, hvad Bygningen ikke har været, end at godtgjøre Rigtigheden af Hypoteser om, hvad den kan have været, er mig fuldstændig klart. I Provinsarkivet i Viborg findes iøvrigt en betydelig Mængde gamle Skjøder fra Randers. Det vilde sikkert være et meget vidtløftigt Arbejde at gjenneogaa disse, men paa det Sted var det vel ikke umuligt at finde nogle Vink til Løsningen af Gaaden.

Tillæg 1²⁾.

Overenskomst af 1505 mellem Byen og Helligaandsklostret i Randers angaaende en Del af Volden.

Broder Lauretz Nielssøn, Prest, Vicarius offuer then Helig Antz Orden i Danmarck oc Prior i Randers, mett alle Conuentz Brødre sammestetz, kendes vii alle, som nw ære oc her effter komindes vorder i forskreffne Closter, mett thette vort obne Breff, att vii haffue fangett aff Borgemester, Raad oc Menighethen i Randers, effter vor kærteste nadige Herris Koninge Hanssis Fuldburd oc Samtycke, en Deel oc Part aff theris Byes Vold, Graffue oc Plancker till forskreffne

¹⁾ Se ogsaa Uldall S. 5: •Med denne Ildsvaade [1530] er rimeligvis en Del af Helligaandshusets andre Bygninger nedbrændte og selve Hovedbygningens nordre Gavl maaske bleven stærkt beskadiget, saa at den efter en kluddervoren Istandsættelse har erholdt det uhyggelige Udseende, den nu frembyder«.

²⁾ Aftrykt efter Langeb. Dipl. 6/11 1505.

vort Closters ewige Eygendom vppaa then ennæ Sithe vesten nest op till vort Closters Gard oc Grwn, som er vti sin Lenge paa then samme Vold fra then nordeste Sithe, som vor Closters Jord inden for begyndes, oc swo sønder att til Vester Portt vedtager. Huilken forskreffne Eygindom vii beplecter oss oc vore Effterkommere, Prieren oc Brødre, mett swodane Forskeding oc Vilkor, som her effter følger, mett Bygning oc Forbeydring her effter ferdige att holle oc holle lade. Først att then Bygning, som forskreffne vor Closters Formen oc Brødre her effter lader bygge paa Kronens oc Byens Vold, som er østen vedh the inderste Byens Graffue, then Bygning skal være begge vegne sidelangs fast oc sterck, oc ther vd-offuer mett Sweybog mett frii Gang ind oc ud, til oc fra, Dag oc Natt, til Kongens oc Byens Torff paa forskreffne Vold vnder then forskreffne Sweybog mellem begge Mure, vel hollen mett Gade oc Grwn, oc wformentt i alle Made, mett alle sine Tilbehørelse. Skall vii oc vore Effterkommere till ewig Tiid holle oc holle lade Bysens Plancker ferdige oc stercke mett Ringmure oc Bygning inden oc vthen fra then nordeste Sithe, som Closters Jord begynnes, oc swo til Vester Portt. Oc skal vii oc vore Effterkommere holle Broen mett alle sine Beyleghet ferdig oc Graffuene fra forskreffne Bro oc swo nær att op igen swo langt, som Closters Jord forfylger oc strecker seg inden for Planckerne, Byen vthen alle Tyngzel, Kost oc Skae. Item maa oc skulle vii oc vore Effterkommere bygge vore Privether til Brødre, siwge Folck oc hues Behoff gøris, vd offuer forskreffne Bysens Plancker aff vore Mwre oc Husse, huor som Nøthett(!) er. Vthermere skulle wii oc moge stømme Vantnet igen ved Broen oc indholle thett mett Stygbord oc annet, huor vii kwnne, paa thet Graffuen paa then sønder Sithe skall icke forfylles enthen aff Privetherne eller aff annen Thing ther fra kommendis, som her effter kan være nogen koninglige eller Byens Tyng(!). Framdellis skall vii oc vdlegge then Rennesten till Graffuen, som løber aff vort Stegers, forskreffne Vold vthen Skae, oc ey skall forskreffne Rennesten løbe gømmen Byen, som hwn tilforne giorde; thii hwn var Borgerne till Skae, Hinder oc Forfang med sin Beyleghet i alle Madhe. Tesse forskreffne Puncthe,

Ord, Erinde oc Artickel skall vii oc vor Effterkommere, som nw ære oc her effter till ewig Tiid komendes, vbrødelig holle huert ved sig, swo framtt vii ville nyde, bruge oc beholle Koninghens oc Byens Eygindom, som forskreffuet staar. Till Vidnisbyrd er mitt Intzege med forskreffne Conuentz Intzege hengtt nethen fore thette Breff. Giffuet i Randers Torsdagen nest effter alle Helgene Dag, Aar effter Gutz Byrd, M. D. quinto.

Begge Seglene hænge under.

Tillæg 2¹).

Forpligtelse af 1522 for Helligaandshuset i Randers til at udlægge en Gade.

Jeg brodher Jens Nielssøn, prest oc prier uthi Heligantz huss i Randerss, oc menig Conuent ibidem kendes met thette wort obne breff, att efftherthi then Høyborne Fyrst Koning Christhiern til Danmarck haffuer aff synderlig gunst oc naadi wnt oc tilsted, at wy oc wor efftherkommere priores oc brødhere i for^{ne} then heligantz huss mue oc skulle vdlegge ien gade østher fra wort Closther till beggy Herstradher, søndher oc nar paa Clostheress iord, till wedherliggilss for then Sweybou oc gang, wy skulle haffue skicket effther Koning Hanss breffuess lydelsse, huis Siel Gud naadhe, westher fra wort Closther paa byenss vold etc. Tha er wy nu till enss wordhen met wor kiære Jndbygghere, boigmesther raad oc Menighed i for^{ne} Randerss, i saa madhe, att wij oc wor efftherkomere priores oc brødhre i for^{ne} Heligantz closther skulle lade holle same Strade østher fra wort Closther met en godh steengade, oc att holle same gade reen foruden Dræck oc Skarn, oc wy ey eller noghre aff wor efftherkomere skall lade bygge noghrer prewether i same strade, eller nogher andhere wedherstygkelig goodher, thesligesthe skall oc ey nogher borgher, huess gaarde sum stødher paa same gade, bygge ther prewether eller noghre andhere wederstygkelig goodher. Item er thet saa, att nogher borgher, huess gaarde

¹) Efter Stadfeldts •Randers Bys Diplomatarium• S. 303—5, i Pro-
vinsarkivet i Viborg. Saa vidt vides hidtil utrykt.

sum stødher paa same strade, føre ynd i same Strade noget Skarn, anthen met haa, korn eller i noghre andhere made, tha skall thy selfuer gøre reentt ighien, eller borgmesther oc raad skall thage thess pant ther for, sum for andhere Herstadher i byen. Item skall oc same Strade være saa wielt fra then nordhere endhe oc isaa langtt sum thett Steenhuss, ther nu standher, recker, att thoo wogne kand wall møde. Item tilbyndher wij oss oc wor efterkomere priores oc brødhere, thy sum nu er oc komyndis wordher, tyll ewyg thyd same Strade att holle wed syn macht, sum for staar, wbrødelig i alle maade. Tyll wyndis byrd ladher wy henge wore Inzegelle nedhen thette breff. Datum Randers anno Domini millesimo quingentesimo vicesimo secundo.

.Sigilla desunt.

Tillæg 3¹).

Thingsvidne af 1543, hvori er indført en Vidisse af en kongelig Befaling af 1535, om at Beboerne af Flindtbjerg skulle flytte ind i Randers.

Alle mendt, thette breff see eller høre, helsze wii efter^{no} Søren Crestensen, biifogde i Randerss, Jens Hoffmandt, Jep Huidt, rodmendt, Hans Glarmester, Hans Waltersen, Lass Jensen, Crestiern Guldsmed, Søren Jensen oc Søren Schriffuer, borger ibidem, kundgiørenndes, anno domini mdxliij mandagen for Mauritiij paa Randers biiting waar schickett for oss oc mange danmendt fornufftige mendt Jep Hoffmandt oc Jenms Bai, borgemester i Randerss, the ther beddes oc fick ett fuldt oc allt stochneffuen aff xxiiij danmendt, somm war Hans Glarmester, Hans Walttersen, Per Klænsmedt, Las Bager, lidle Jens Bai, Rasmus Smedt, Per Banng, Hanns Schreder, Nis Hilleberg, Lass Jensen, Lass Rousing, Per Kormandt, Borchard Schreder, Jenms Rousing, Jens Verlandsen, Søren Jensen, Lass Huidt, Crestiern Klænsmedt, Anders Jensen, Crestiern Guldsmedt, Crestenn Huidt, Søren Bocker, Mechel Knop oc Jens Huidt, these forskreffne xxiiij mendt vunde paa theris trou, siell oc sande, att the hørde, for^{no} Jep Hoffmandt oc

¹) Findes i Rigsarkivet. Saa vidt vides hidtil utrykt.

Jens Baj, borgemester i Randerss, loed same dag læsse paa Randers biiting ett vor naad^{te} herris k. m. breff, velbesiglett, vskrabet oc vplacertt, lidendes ordt fraa ordt vtj alle maade, somm her effter følger.

Wii Cristiann, mett gudz naade vtwaldt konning till Danmarch, rett arffuuing till Norge, hertog vtj Slæsuuig, Holstenn, Stormarnn oc Dytmerskenn, greffuue till Olthenborg oc Delmenhorst, gjør alle witterligtt, att effter thii att the husse oc gorde, somm stoede oc war opbigdt vden for wor kiøbstedt Randers, ære nu opbrennt oc ødelagdt, oc paa thet att byenn kann thes beder bøggis oc besterckes, tha welle wii, atthe vore borger, som tilforn bode vdenfor byenn, skulle nu indfløtte oc huer aff thennem foruises sinn voning, effter huer sinn leylighed, aff thenn hægandz closters gardt, som beuilget er, indtill the huss, staa tuertt offuer gordenn, aff wor Fruue kiercke gordt oc andre plattze, abeldgordsteder och kalgordsteder, oc skulle saadanne abelgorde oc kalgorde her effter være wdenn byenn, vndertagenn oss elsk^e her Magns Gøies, ridders, wor trou mandt oc roedz oc Danmarchs riigs hoffmesters, abeldgardt oc iordmoen; oc haffuue wore borger ther samstædz tiltroedt nogle theris mettborger indenn byenn, som er Jens Bai, Nis Tæbistrup, Nis Færsløff oc Jep Huidt, oc nogle, vden byenn bode, somm er Jep Jude, Nis Torckelsenn, Anders Griidestøber oc Lass Bager, att thesse for^{ne} otthe danmendt skulle mett therris helgens ædt vden allt wild forviise oc vledge huer sin plattz for een skiellig iordlæie eller vdbyes iordt for iordt. Oc schicke wii till owerwerendes oss elsk^e Crestenn Sommer, Annders Biørnsenn oc Mechell Nielsenn, att the mett for^{ne} mendt skulle for^{ne} leiglihed handdelle oc thesliigest mett prestgardeun till sanctj Clements kiercke, om hues iordt hannd ombære kanndt for skiellige iordlæie; oc omm for^{ne} otte borger icke kunde her om forenis oc fordrages, huilckenn partt som for^{ne} goede mendt tha tilfalle, thett schall bliiffuue aldels vedt magtt. Giiffuuit i vor kiøbstedt Rannndhers søndagenn Palmarum aar etc mdxxxv, vnder wortt singnætt, ad relationem dni Auonis Lunnge.

Frambdeles gaff for^{ne} Jep Hoffmandt oc Jens Bai, borgemester, last oc kiære same dag paa Randers bitinng, somm

the offte førre haffuer giortt, offuer alle thennom, somm bøgge oc baa vdenn byenn moedt kongelig magestatts breff, somm forskreffuitt er, oc yttermet forbødt, att nogenn mandt skuulle efter thenn dag bøgge eller baa, huse eller hæle nogenn mand eller quinnde paa Flinttberg eller andensted vdenn murenn, som forskreffuitt. Till vinnisburdt, att saa er i sanndhed, somm forskreffuitt stor, træcker wii vore indzegel for thette wortt obne breff. Datt. Randers aar oc tiid vt supra.

Original paa Pergament med 7 vedhængende Voxsegl og 2 Seglremme, som Seglene nu ere faldne fra.

Tillæg 4¹⁾.

Forfalsket Afladsbrev til Fordeel for Helligaandshuset i Randers.

Alle Cristnæ Myndeskæ, som thette Breff til kommer, helse vy Pædher met Gudz Nathe Ærchibiscop i Lund, Sverrigis [Første oc] Pauens Sendebudh, Aslacus Ærchebiscop i Trundhem, Magnus Biscop i Hildens, Jens Biscop i Roskilde, Nampnæ Biscop i Odense, Parda[n]us Biscop i Rosborgh, Sty Biscop i Skaræ, Thomas Biscop i Strengenes, Jens Biscop i Oslo, Gerd Biscop i Børlum, Jens Biscop i Bergen, Hermend Biscop i Viborgh, Pæder Biscop i Hammer, Seuerinus Biscop i Færøey och Antonius Biscop vdi Staffwanger: Helsen ewindeligh met then Helliandz Nathe, som alle Værden inde lywser met syn wseyligh Kerlighet, met syn Mact, Nadhe och Miskund, alle tro Cristnæ Mynneske, som theris Hobff sættæ til Gudh, nw Naden swa ær, at vy begæræ oc ville, at then Bigning, som nw begyndes och biges i Randers, som ær et then Helly[a]ndz Hus, och Messer, som ther vti vpholdes aff the helly Tre-faldighet, som Købswenelagh ladher wpholde i Randers i Sancte Mortens Sogen i thet same stedt i Ars Biscopsdømme, skal thes ydermeræ styrkes och søges aff gothe Cristne Mynniskæ och serdielis alle, som thydh søger for gudeligh Sagh Skuld och Gudz Tienestæ Skuld och hørindes Messe och

¹⁾ Meget gammel Afskrift i Kgl. Bibl., Uldallske Saml. 484, 8°.
Nyere Afskrift i Rigsarkivet, topogr. Saml., Randers.

andre gudelige Æmbedhe, och the som ther vt rækker theris Hender til noget Myldhedz Gerninger och bedhe Gud om Nadhe for ald Cristenhedh, skulle haffue Fredh och Nadhe for Gudz Skuld och retuise Menniskers Bøn Skuld, oc the som ther hielper til then Bigning effter syn Formwæ, swa at thet mate fulkommes Gudh til Loff, Hedher och Æræ och then vardughe Hellyand, met nogle Ornamentæ, som ther til behoff gøris, som ær Kalk och Disk, Lyws och Messe Clæder eller andre Ornamenta, som ther til behoff gøres, ok the som ther ganger omkringh Kirkæ Garden bedendis for alle Cristne Siele, som ther inden hwyles, och the som ther fyller Guds Lygom och then helly Olie til sywge Folk och fra, och the som ther Marie Clokkæ clemtes effter Romeræ Kirkæ Sedh, och the som ther falle wppa theris Knæ bedendis Aue Mariæ, nar som Marie Nampn næmpnes, Verbum caro factum etc., homo factus etc., met gudheligh How och mylt Hiærtæ, swa tytt och oftæ som the thet gøæ, tha giffue vy them och vnde them hweer serdielis aff then Nathe, som vy haffue aff Gudh, och aff then Makt, som vy haffue aff Sancte Pædher [och] Sancte Pouel, XL Daghe til Afflat aff then Pligt och Bodh, som them var sætt for theris Synder, som the skulde brende i Skærisseld[s] Pynæ, met hederligh Fadhers Biscop Jens i Ars hans Nades Stadfestilse ock Low.

Wij Biscop Jens met Gudz Nathe stadfæste thette Afflath och giffue vy ther til XL Daghe til Afflath aff then Makt, som vy tilbunden æræ pa Gudz Weynæ, Sancte Pæders och Sancte Pauels.